

Vyjadrovacie prostriedky v platnom Obchodnom zákonníku

EVA ČULENOVÁ (BANSKÁ BYSTRICA)

Úvod

Analýzy v súčasnosti platných zákonov sa mi zdajú byť mimoriadne relevantnými, pretože vzhľadom na stúpajúcu vážnosť a uplatnenosť v spoločnosti by bolo možno vhodné pozastaviť sa pri textoch platných zákonov a zmlúv i z hľadiska jazykového. Dôvod na takéto analýzy je pomerne zrejmy: základným výstavbovým prvkom týchto základných spoločenských noriem je práve jazyk. Hoci však zákony produkujú experti na právo a jemu príbuzné disciplíny, môže sa pri bežnej práci so zákonmi zdať, že práve jazykovi odborníci boli odsunutí do úzadia.

V tejto krátkej práci (ktorá tvorí referát k širšiemu cyklu na tému zákony na Slovensku a zmluvné texty vyplývajúce z nich) by som sa teda chcela venovať základnej výstavbovej zložke slovenských zákonov, a to zložke lingvistickej. Keďže v súčasnosti sa pomerne rýchlo rozvíja tá časť spoločnosti, ktorá v minulom režime nedostala priestor na existenciu - podnikateľská vrstva a základným determinantom rozvoja spoločnosti je najmä obchod, zaujala ma právna zložka upravujúca vzťahy práve v tejto spoločenskej sfére. Medzi základné elementy patrí teda Obchodný zákonník a konkrétne zmluvné texty. Keďže je to pomerne široká plocha záujmu, v tomto referáte (a k nemu prislúchajúcim podrobnejším prednáškam) sa sústreďujem najprv na texty Obchodného zákonníka.

Pri podrobnejších analýzach príslušných materiálov a z ich charakteru by sme mohli predpokladať existenciu viacerých faktov:

1. Podstatnú časť z lexikálnej vrstvy textov budú zastupovať termíny.
2. Termíny budú prevažne tvorené z elementov nesúcich informačnú hodnotu, teda zo substantív a adjektív. Keďže sa predpokladá, že zákony zároveň aj vysvetľujú, použité budú vo veľkej miere aj pronomína a adjektívne substantíva.

3. Aspekt prehľadnosti a jednoduchšej orientácie v textoch zákonov ako aj vplyv zvýšenej frekvencie odvolávania sa na jednotlivé zákony v spoločenskej praxi bude spôsobovať aj zvýšený výskyt čísloviek v týchto materiáloch a prehľadnú kompozíciu zloženú z izolovaných odsekov.

4. Syntaktické konštrukcie budú budované predovšetkým jednoduchými rozvitými vetami schopnými kondenzovať čo najbohatšiu informáciu, prípadne budú využité jednoduché súvetia, rovnako kondenzujúce informáciu. Predpokladám, že v týchto textoch sa objaví aj zvýšená frekvencia výskytu fundamentálnych viet.

5. Na základe odborného charakteru textov Obchodného zákonníka by sme mohli predpokladať aj využitie najmä prostriedkov modelovej štruktúry náučných textov.

1. Charakter textov Obchodného zákonníka

Analýzovaný Obchodný zákonník je zákonom č. 513/1991 Zb. Po novelizácii nadobudol platnosť 1. 1. 2003 a vyšiel vo vydavateľstve PO-RADCA s. r. o. Je súčasťou vykonávacích a súvisiacich predpisov a Nariadenia vlády SR č. 100/1993 Z. z. o Obchodnom vestníku.

Skladá sa zo 4 častí:

1. *Všeobecné ustanovenia*
2. *Obchodné spoločenstvo a družstvo*
3. *Obchodné záväzkové vzťahy*
4. *Spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia*

Každá z týchto častí je segmentovaná do hláv, jednotlivé hlavy do dielov, označených rímskymi číslicami. Diely sa ďalej segmentujú do oddielov, tentoraz rozlíšených arabskými číslicami.

Evidentne ide o veľmi široký materiál s veľkým spoločenským záberom, preto som si zatiaľ na analýzu vybrala najširšiu, a myslím, že aj najfrekventovanejšiu časť v spoločenskej praxi - **Obchodné záväzkové vzťahy**, uvádzajúce sa ako 3. časť Obchodného zákonníka na stranách 68 - 110. Celkovo ide o 494 paragrafov rozdelených do 3 hláv:

Hlava 1 - dotýka sa všeobecných ustanovení a definícií základných pojmov;

Hlava 2 - obsahuje osobitné ustanovenia o niektorých obchodných záväzkových vzťahoch (kúpna zmluva, licenčná zmluva na predmety priemyselného vlastníctva, zmluva o skladovaní, mandátna, zasielateľská

zmluva, zmluva o preprave vecí, o tichom spoločenstve, o sprostredkovaní, o prevádzke dopravného prostriedku, o inkase, o bežnom účte a pod.);

Hlava 3 - charakterizuje osobitné ustanovenia pre záväzkové vzťahy v medzinárodnom obchode.

2. Lexikálne špecifiká textov v Obchodnom zákonníku

Z analýz lexikálneho materiálu v Obchodnom zákonníku vyplýva, že jeho zloženie spočíva predovšetkým v kumulácii plnovýznamových, informáciu nosiacich slov (teda substantív, adjektív, menej verb, pronomín a numerálií).

Matematická štatistika 3. časti Obchodného zákonníka ukázala, že reprezentatívna vzorka (paragrafy v dieli III, oddieli 1, v dieli IX, odd. 1, teda vzorka rozložená na ploche cca 120 paragrafov) sa skladá z:

⇒ 53, 37 % substantív,

⇒ 19, 23 % adjektív,

⇒ 8, 9% pronomín (tu išlo najmä o zámená deiktické a derivované osobné),

⇒ 4, 33 % čísloviek,

⇒ 14, 18 % verb (čo bolo značným prekvapením a znamenalo to veľkú výpovednú hodnotu o charakteroch týchto textov).

Uvedené údaje dokazujú, že texty 3. časti Obchodného zákonníka disponujú vysokým, ba až maximálnym stupňom informatívnosti, pričom najfrekventovanejšími nositeľmi informácií a obsahu sú substantíva a spodstatnené adjektíva. Pritom sa nepotvrdili moje predpoklady o prednostnom zastúpení adjektív, ktoré by sa mali objavovať v podobnom pomere ako substantíva. Ďalej sa ukázalo, že podobne ako adjektíva, tak aj zámená majú len funkciu doplňujúcu alebo vysvetľujúcu. Je potrebné však pripomenúť, že vyskytnuté adjektíva tvoria spolu s príslušným substantívom termín, no prezentujú sa len v sekundárnej funkcii.

Pr.: *zaviazaná strana, platný záväzok, banková záruka, budúca zmluva, záložné právo*

Záver z výpočtov ukazujú, že stupeň výskytu verb je len 14, 18%. Zastúpené sú predovšetkým slovesá sponové alebo sponovo-menné, čo dokazuje, že v textoch zákonov ide predovšetkým o podanie objektívnej infor-

mácie. Tieto informácie sú statické, podľa možnosti vyjadrené čo možno najpresnejšie. Toto tvrdenie dokazuje aj menšie percento výskytu zámen (8,9%). Namiesto zámen právne texty využívajú príslušné a čo najpresnejšie substantíva, a to aj za cenu, že sa to isté substantívum opakuje často na malej ploche. Dôvodom je obava, aby použitím zámena nedošlo ku skresleniu informácie, prípadne k nesprávnej interpretácii daného zákona.

V hypotézach som ďalej predpokladala, že vzhľadom na verifikáciu uvádzaných údajov prostredníctvom odkazov bude percento výskytu numerálií v texte vyššie. Výsledky štatistiky však ukázali, že číslovky sa najčastejšie vyskytujú v úvodných pasážach textov ako čísla paragrafov, hláv, dielov, oddielov a odsekov. V samotných textoch zákonov už ide predovšetkým o sprostredkovanie objektívnej informácie. Odkazy na iné časti zákona sa konkrétne v 3. časti Obchodného zákonníka objavujú menej.

Ak tvrdíme, že obsahová špecifikácia zákona 513/1991 Zb. z. sa sústreďuje na prezentovanie objektívnej informácie (čo je aj dokázané metódou matematickej štatistiky), nemusíme podnikať hĺbkové analýzy, aby sme zistili, že prevažnú časť v materiáli tvoria **termíny**. Horecký - Rácová spolu s J. Mistríkom charakterizujú termín ako „... *pomenovanie pojmu v sústave pojmov vedného alebo výrobného odboru.*“ (pozri: J. Mistrík: *Štylistika*, s. 77).

J. Horecký uvádza nevyhnutné znaky termínu:

1. Významová priezračnosť, 2. systémovosť, 3. ustálenosť, 4. jednoznačnosť a presnosť, 5. nosnosť, 6. ľudovosť, 7. medzinárodnosť. (pozri: J. Mistrík: *Štylistika*, s. 77).

V skrátenej forme môžeme konštatovať, že termíny použité v 3. časti Obchodného zákonníka sú dostatočne priezračné, pretože vznikali v prostredí domáceho jazyka. Používateľom je celá spoločnosť žijúca na danom území (Slovenska) a z toho dôvodu je potrebné, aby týmto textom porozumel každý príslušník spoločnosti, ktorý s ním pracuje. Pri analýze termínov Obchodného zákonníka sme zistili, že takmer všetky termíny majú (česko)slovenský pôvod (ale napr. v Občianskom zákonníku to je už inak), preto aj na základe svojej slovotvornej štruktúry evidentne patria do jazyka slovenského (alebo ak pochádzajú z čias Československej republiky, tak majú pôvod aj česko-slovenský). Vidíme to napr. aj na prefixoch alebo sufixoch: *veri -teľ, dlž-ník, o-meška-nie* a pod.

Vlastnosť ustálenosti je práve v prípadoch textov Obchodného zákonníka veľmi výrazná. Dokladom sú napr. dlho používané termíny ako: *zmluva, dojednať sa, vada, zhotoviteľ, dielo*... Tieto termíny pomenávajú stále ten istý jav, a to bez sémantického posunu. Vo všeobecnosti je táto

vlastnosť pozitívna, pretože tie isté termíny sa používajú v tých istých situáciách a pri pomenovaní tých istých javov, na druhej strane sa však tieto jednotky stávajú aj do určitej miery archaickými.

Analýzami sme dokázali aj jednoznačnosť a presnosť termínov použitých v Obchodnom zákonníku. Vyskytnuté jednotky spĺňajú akúkoľvek, aj najprísnejšiu požiadavku na jednoznačnosť vyjadrovania.

Ak tvrdíme, že termíny využitie v Obchodnom zákonníku majú domáci pôvod, dá sa predpokladať aj ich nosnosť, teda disponujú schopnosťou byť východiskom pre tvorbu ďalších pojmov. Napr.: *sklad - skladovať - skladiško - skladištný (list) - skladovateľ - skladovanie*.

V súvislosti s vlastnosťou medzinárodnosti môžeme tvrdiť, že konkrétne v 3. časti Obchodného zákonníka sa medzinárodné termíny nevy-skytujú (ak neberieme do úvahy zanedbateľné výnimky) vôbec.

Vo všeobecnosti sa dá skonštatovať, že základná požiadavka textov zákonov z hľadiska lexikálneho je v 3. časti Obchodného zákonníka dodržaná: pojmy sú dostatočne jasné, presné, zrozumiteľné, domáce, stabilné, hoci niekedy aj pomerne zastarané.

3. Syntakticko-štylistické osobitosti v textoch 3. časti Obchodného zákonníka

Okrem terminologických špecifik vytvárajú osobitý štýl prejavu Obchodného zákonníka syntaktické štylémy, teda spôsob tvorenia syntagmiem, jednoduchých viet, súvetí, slovosled a vetosled.

Texty sa vyznačujú písanosťou, teda aj pripravenosťou. Tieto základné vlastnosti sa transformujú aj vo výslednej podobe viet a vetných celkov a participujú aj na ich tvorbe.

Vo všeobecnosti je možné konštatovať, že texty Obchodného zákonníka sú charakteristické náučnosťou a výkladovosťou. Preto by sme mohli predpokladať, že:

1. v prejavoch sa bude vyskytovať predovšetkým úplná predikatívna syntagma alebo fundamentálna veta,
2. dominantom textov bude nominálna determinatívna syntagma, vyjadrujúca statickú a objektívnu informáciu,
3. prevládať budú oznamovacie vety pokojnej modality,
4. vety budú schopné existovať aj samostatne, kohéznosť textu bude minimálna,
5. pravopis týchto textov bude bezchybný, rovnako aj náročná štylizácia.

3.1 Syntagma ako špecifická štyléma

Syntagmu chápeme ako „... *najmenší syntaktický celok, v ktorom sa na základe syntaktických vzťahov spájajú spravidla dve lexikálne jednotky ...*“ (J. Findra: *Štylistika slovenčiny*, s. 74).

Syntagmy segmentujem v tejto práci podľa už klasického modelu:

a. syntagma predikatívna - úplná (vyjadrený podmet, vyjadrený predikát)

- neúplná (nevyjadrený podmet)

b. syntagma determinatívna - nominálna (stretnutie dvoch mien)

- verbálna (stretnutie mena a verba, väčšinou je táto situácia realizovaná prostredníctvom primkynania)

c. syntagma koordinatívna

Už na základe pohľadu na výkladové texty Obchodného zákonníka je zrejmé, že syntagmy tu budú zastúpené prevažne také, ktoré sa vyznačujú bezpríznačným charakterom. Takou sa javí byť predovšetkým nominálna determinatívna syntagma.

Metóda matematickej štatistiky, ktorá bola použitá na tej istej vzorke ako v časti 2 dokázala, že sa v textoch Obchodného zákonníka vyskytuje:

⇒ predikatívna syntagma úplná:	17, 86%
⇒ predikatívna syntagma neúplná:	3, 06%
⇒ fundamentálna veta:	1, 54%
⇒ nominálna determinatívna syntagma:	50%
⇒ verbálna determinatívna syntagma:	26, 53%
⇒ koordinatívna syntagma:	3, 06%

Výrazná prevaha nominálnej determinatívnej syntagmy dokazuje bezpríznačnosť a objektívne podanú statickú informáciu. Reprezentatívnu vzorku väčšinou tvorilo spojenie substantíva, bližšie určeného adjektívom.

Pr.: *premlčacia doba, oprávnená strana, právny úkon, čiastkové plnenie*

Na moje prekvapenie dosiahol pomerne vysoký výskyt verbálne determinatívne syntagmy. Takéto spojenie sa vyskytuje predovšetkým v epike, kde je ním dosiahnuté vyjadrenie okolnosti deja. Vo výkladových textoch Obchodného zákonníka je teda evidentná potreba vyjadrovať aj okolnosti (deja). Pri podrobnejších analýzach zistíme, že táto situácia je dokonca žiaduca, pretože samotný charakter textov zákonov si vyjadrenia okolnosti vyžadujú, pretože tu výrazne existuje reciprocita v konaní účastníkov danej situácie a determinizmus v súvislosti s ich konaním. Vyššie percento výskytu verbálnej determinatívnej syntagmy teda neevokuje žánre epického charakteru, ale i právne texty, ktoré sú tiež založené na opise a analýze okolností integrovaných do reality.

Pr.: plynie (doba) odo dňa; spočíva v povinnosti; zdržať sa činnosti; plynie od doby (splatnosti)

Pomerne nízky stupeň výskytu zaznamenala fundamentálna veta. Dôvod môže byť tiež zrejmy: mohlo by dôjsť k zastretiu informácie, prípadne k nesprávnej interpretácii, pretože takáto veta nemusí byť vždy maximálne presná vo vyjadrovaní.

4. Štylistické vlastnosti viet podľa členitosti a ich špecifiká

Výpočty dokázali, že takmer 100% všetkých viet v 3. časti Obchodného zákonníka tvoria dvojčlenné syntaktické konštrukcie s úplnou predikatívnou syntagmou, bohato navrstvenou nominálnymi determinatívnymi syntagmami. Predikát viet je tiež bohato rozvitý, tentoraz tu teda vznikajú verbálne determinatívne syntagmy, ktoré sú často ďalej rozvíjané menami. Tým vzniká pojmovovo náročná a informačne nasýtená konštrukcia pripomínajúca vetu náučného štýlu koncipovaná podľa výkladového postupu. Takáto konštrukcia pôsobí teda neutrálne, čo podporuje aj zvýšený výskyt termínov, o ktorých som sa už vyššie zmienila. (V tejto súvislosti je potrebné pripomenúť, že v celej tretej časti Obchodného zákonníka sme nenašli ani jednu jednočlennú vetu. Dôvod je zrejmy: takáto veta je pomerne dynamická a expresívna, čo nekorešponduje s charakterom týchto právnych textov.) Zároveň rozsah textov Obchodného zákonníka, ich použiteľnosť v bežnej praxi a najmä praktické i pragmatické otázky distribúcie a nákladovosti si vyžadujú kondenzovať tieto texty a využívanie jednočlen-

ných, prípadne aj jednoduchých viet kratšieho rozsahu sa javí veľmi nepraktické, pretože sa text v konečnom dôsledku „rozťahne“, čím vznikne aj väčšie množstvo strán.

Pr.: § 387, Diel IX, odd. 3: *Ak zákon neustanovuje pre jednotlivé práva inak, je premlčacia doba štyri roky.*

Súvetie jednoduché -----

1. Pred. syn.:	-----	Verb.det.syn.-----	Nom.det.syn.
zákon neustanovuje		neustanovuje jednotliv.práva	jednotl.práva
		neustanovuje inak	

2. Pred.syn.	-----	Verb. det. syn.-----	Nom.det.syn.
doba je		je roky	štyri roky

premlčacia doba

Počet termínov: 1. - 3

2. - 2

Celkovo plnovýznamových slov: 1. - 5

2. - 4

§ 396, Diel IX, odd. 3:

Pri práve na peňažné prostriedky uložené na bežnom alebo vkladovom účte plynie premlčacia doba odo dňa zániku zmluvy o vedení týchto účtov.

Jednoduchá veta rozvitá

Pred. syn.-----	Verb. det. syn.-----	Nom. det. syn.
doba plynie	plynie odo dňa plynie pri práve	peňažné prostriedky pri práve na peňaž.prostriedky prostriedky uložené na bežnom účte na vkladovom účte na bežnom a vkladovom premlčacia doba uložené na účte prostriedky na účte zániku zmluvy zmluva o vedení o vedení účtov týchto účtov

Počet termínov: 11

Počet plnovýznam. slov: 16

Z týchto údajov vyplýva, že texty 3. časti Obchodného zákonníka sa stroho vyznačujú náučnosťou a výkladovosťou.

Pri analýze pomeru syntaktických konštrukcií je evidentné, že súvetia sú v pomere k jednoduchým (hoci rozvitým vetám) frekventovanejšie. Zastúpené sú najmä súvetia jednoduché, ale veľmi rozvité, hoci v začiatočných hypotézach som predpokladala, že vzhľadom na náučnosť, ale aj prístupnosť textov pre širšiu populáciu, budú zastúpené predovšetkým vety jednoduché, veľmi rozvité. Analýzy však dokazujú, že Obchodný zákonník disponuje aj súvetiami zloženými. Tie sa skladajú minimálne z troch viet, niekedy sa však objavajú aj viaceré vety integrované do jedného výkladového súvetia nahusteného termínmi (tento prípad je však bežný najmä pri vymenúvaní jednotlivých javov).

Pr. A: § 398, Diel IX, odd. 3:

Pri práve na náhradu škody plynie premlčacia doba odo dňa, keď sa poškodený dozvedel alebo mohol dozvedieť o škode a o tom, kto je povinný na jej náhradu; končí sa však najneskôr uplynutím 10 rokov odo dňa, keď došlo k porušeniu povinnosti.

Súvetie zložené, 5 viet ---- 4 vety s predikatívnymi syntagmami -----
1 veta fundam.

Pr. B: § 373, Diel IX, odd. 3:

Kto poruší svoju povinnosť zo záväzkového vzťahu, je povinný nahraďiť škodu tým spôsobom, akým druhá strana, ibaže preukáže, že porušenie povinnosti bolo spôsobené okolnosťami vylučujúcimi zodpovednosť.

Súvetie zložené, 4 vety ----- 4 vety s predikat. syntagmami

Pr. C: § 372, ods. 2, Diel IX, odd. 2:

Ak škoda na veci vznikla v čase, keď ju znášal veriteľ, nie je dlžník povinný na jej náhradu alebo na jej odstránenie, ibaže škoda bola spôsobená porušením povinnosti dlžníka.

Súvetie zložené, 4 vety ----- 4 vety s predikat. syntagmami

Už z uvedených príkladov vyplýva, že právne texty pozostávajú z informačne nasýtených súvetí, podávajúcich objektívnu informáciu.

Ako som však pri analýzach zistila, nie vždy sú vety budované na základe logického princípu a kodifikovaných noriem. Keďže kumulovanie objektívnej informácie a jej kondenzovanie na čo najmenšej ploche je ná-

ročný štylizáčny proces, vidíme, že v textoch Obchodného zákonníka bola táto úloha nie vždy dostatočne zvládnutá a často dochádza k vytváraniu syntaktických deformácií.

Pr.: *Škoda na tovare, ktorá vznikla po prechode jej nebezpečenstva na kupujúceho, nemá vplyv na jeho povinnosť zaplatiť kúpnu cenu, ibaže ku škode na tovare došlo v dôsledku porušenia povinnosti predávajúceho.*

V tomto prípade ide o príliš skondenzovanú informáciu, čo ju zneprehľadňuje a čitateľ je nútený viackrát čítať text, aby pochopil, o čo autorom ide. Z jazykového hľadiska je to však ešte akceptovateľná situácia. Problém tu robí nesprávne použitie spojky ibaže. Táto spojka sa používala v textoch staršieho charakteru, momentálne už zo spisovnej slovenskej slovnej zásoby vypadla a posunula sa do roviny hovorovej. Namiesto nej by sa dala použiť spisovná spojka iba ak, alebo je možné preštylizovať túto časť vety s použitím spojkového výrazu a to v prípade, keď...

Zaujímavé sú i príklady v paragrafoch 398, 373, 372:

§ 372, ods. 2, Diel IX, odd. 2:

Ak škoda na veci vznikla v čase, keď ju znášal veriteľ, nie je dlžník povinný na jej náhradu alebo na jej odstránenie, ibaže škoda bola spôsobená porušením povinností dlžníka.

Evidentne ide o deformovanú syntaktickú konštrukciu so štylistickou chybou. Žiadalo by sa vetu preštylizovať napríklad takto:

Ak škoda na veci vznikla vtedy, keď ju znášal veriteľ (alebo: ...keď vecou disponoval veriteľ), dlžník nie je povinný nahradiť vec alebo odstrániť škodu, okrem prípadu, že škodu spôsobil samotný dlžník porušením svojich povinností.

§ 398, Diel IX, odd. 3:

Pri práve na náhradu škody plynie premlčacia doba odo dňa, keď sa poškodený dozvedel alebo mohol dozvedieť o škode a o tom, kto je povinný na jej náhradu; končí sa však najneskôr uplynutím 10 rokov odo dňa, keď došlo k porušeniu povinností.

Opäť ide o mimoriadnu kondenzáciu zložitej myšlienky, čím vzniká neprehľadná konštrukcia zatemňujúca hlavnú sémantiku.

Preštylizovať by sa súvetie mohlo napríklad takto:

Pri práve na náhradu škody plynie premlčacia doba od toho dňa, kedy sa poškodený mohol dozvedieť alebo sa dozvedel o škode a zároveň zistil

vinníka, zodpovedného za náhradu škody. Končí sa však uplynutím 10 rokov odo dňa, kedy došlo k porušeniu povinnosti zo strany vinníka.

Takýchto prípadov je v Obchodnom zákonníku nespočetne veľa a zdá sa, že tieto texty, najmä z hľadiska širokej používanosti, je potrebné podrobiť syntakticko-štylistickej korektúre.

